

I EESTI ARHIVAARIDE PÄEVAD JA EESTI

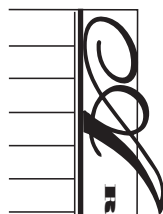
Tartus 15.–16. oktoobril 1938. tomunud I Eesti Arhivaaride Päevadest osavõtjad Riigi Keskarhiivi ees

ARHIVAARIDE ÜHINGU LOOMINE¹

PEEP PILLAK

60 AASTAT TAGASI - 1938

Esimesed Eesti Arhivaaride Päevad kutsus kokku Arhiivinõukogu Riigi Keskarhiivi, Riigiarhiivi, Sõja-arhiivi ja teiste suuremate arhiiviasutuste ettepanekul kuuskümend aastat tagasi 15. ja 16. oktoobril 1938 Tartus Riigi Keskarhiivi ruumides¹. Ürituse ettevalmistamine ja tegelik läbiviimine oli pandud Riigi Keskarhiivile ja korraldava komitee esimehele Otto Liivile. Eesmärgiks seati arhiivi alal teotsejate tutvustamine arhiivinduse hetkeseisuga, tulevikuvaadete väljatöötamine ja isiklike kontaktide loomine arhivaaride vahel. Kõik see pidi kaasa aitama ka ühiste seisukohtade kujundamisele. Kutsed saadeti kõikide iseseisvate arhiivide teaduslikele töötajatele, suuremaid arhiive omavate riigi-, omavalitsus- ja eraasutuste esindajatele, arhiivi usaldusmeestele ja teadusliku arhiivaari ettevalmistuse saanud isikutele. Kutsed said ka kõik maa- ja linnavalitsused ning valla-sekretäre maakondlikud ühingu². Seega osutus kutsutute ring õige laiaks ja hõlmas eri tasanditel arhiivindusega tegelevaid inimesi.

Laupäeval ja pühapäeval toimunud üritusest osavõtt ületas aga korraldava komitee kõik ootused – kokku registreerus 163 osavõtjat.³ Rudolf Kenkmaa kirjutab: "Peale arhivaaride meie vähestest teaduslikest arhiivist, mis olid esindatud täies koosseisus, oli päevadele ilmunud õige rohkesti ka registratuuride ehk asutiste jooksvate arhiivide ametnikke, korraldajaid või nende juhte. Viimastesse kategooriatesse kuuluvad osavõtjad moodustasid rohkearvulisel päeval koguni rõhuva enamuse. Selline haruldaselt suur osavõtt, veel enam aga referaatide ja väga ohtrasti esitatud teeside kohta tekkinud väga elavad sõnavõttud ja vaidlused näitasid, et arhiivide ja registratuuride alal leidub meil palju põnevaid küsimusi ja ülesandeid, mis sunnivad arhivaare ja registratuuride ametnikke otsima neile kiiret ning otstarbekat lahendust."⁴

Päevadest osavõtjad said raudteel sõiduks 33% hinnaalandust. Odavat ööbimis- (1 kroon ööpäev) ning einestamisvõimalust pakkus Noorte Meeste Kristlik Ühing.⁵ Kahe päeva vältel oli osavõtjatel võimalik tutvuda Riigi Keskarhiivi, Tartu Linnaarhiivi, Kultuuriloolise Arhiivi ja Tartu Ülikooli raamatukoguga, kuhu olid üles seatud arhiivinäitused. Elavale mõttevahetusele aitas tunduvalt kaasa esimesel õhtul "Vanemuise" väikeses saalis korraldatud pidulik koosviibimine osavõtumaksuga 2,5 krooni.

Päevad avas keskarhiivi direktor Otto Liiv. Haridusministeeriumi kunsti- ja teadusosakonna direktor professor dr Juhan Vasar tervitas kokkutulnuid ministri nimel ning Riigiarhiivi direktor Gottlieb Ney ka Arhiivinõukogu nimel. Tallinna linnaarhivaari Paul Johanseni ettepanekul valiti I Eesti Arhivaaride Päeva juhatusse Gottlieb Ney, Otto Liiv ja Narva linnaarhivaar magister Arnold Soom. Juhatuse otsustas saata tervitustelegrammi Eesti Vabariigi presidendile, vägede ülemjuhatajale ja peaministrile.⁶ Presidendile saadeti järgmise tekstiga telegramm:

"Tartu kogunenud riigi-, omavalitsuse ja eraasutuste arhivaarid, kinnitades oma parimat tahet pühendada kogu oma jõud Eesti avaliku elu mälestiste kogumisele ja korraldamisele, paluvad Teid kui selle elu kõrgeimat juhti vastu võtta oma suurimaid austusavaldusi."⁷

Kahe päeva vältel peeti rida ettekandeid, kusjuures ulatuslikumate teemade puhul tehti kaasettekanne, millele järgnes diskussioon.⁸ Eesti arhiivinduse tähtsamatest päevaküsimustest rääkis Arhiivinõukogu liige professor Jüri Uluots, kaasettekandega esines Riigi Keskarhiivi direktor Otto Liiv. Uluots arutles laiemalt arhiivide tähtsuse üle riigi ja rahva seisukohast lähtudes ning hindas kõrgelt 1935. aastal vastu võetud arhiiviseadust ja rõhutas vajadust seda tulevikus veelgi konsekvantsemalt ellu rakendada. Otto Liiv arendas mõtteid lahendamist nõudvate küsimuste suunas, millest olulisemaks pidas arhiivihoonete ja -ruumide ehitamist,

¹ Vt ka P. Pillak. The establishment of the Society of Estonian Archivists. Musarum Minister. Studia in Honorum Kari Tarkiainen. Peatoimetaja R. Pohjola. Tampere 1998, lk 311-317.

² L. Mark. I Eesti Arhivaaride Päev. Ajalooline Ajakiri nr 4, 1938, lk 186.

³ Vt. osavõtjate nimekiri Eesti Ajalooarhiivi arhiivis, EAA 661-1-102.

⁴ R. Kenkmaa. Mõtteid arhivaaride päeva puhul. Ajalooline Ajakiri nr 4, 1938, lk 154-155.

⁵ EAA 661-1-98, l 40.

⁶ Vt I Eesti Arhivaaride Päeva kor-

raldamise toimikud. EAA 661-1-98, 99.

⁷ EAA 661-1-99, l 246.

⁸ Vt ettekannete kohta lähemalt: I Eesti Arhivaaride Päeva protokoll. EAA 661-1-100; L. Mark. I Eesti Arhivaaride Päev. Ajalooline Ajakiri nr 4, 1938, lk 186-189; R. Kenkmaa. Mõtteid

samuti asjaajamise parandamist ametiasutustes.

Arhivaaride kutsealastest probleemidest rääkisid Tartu Ülikooli sekretär magister Adolf Perandi ja Riigi Keskarchiivi osakonnajuhataja magister Lemmit Mark. Leiti, et arhivaaridele, samuti asutuste registraatoritele esitatakse väga kõrgeid kutsealaseid nõudmisi, mistõttu on neil vaja pidevat enesetäiendamist, kuid nende tööd sellele vastavalt ei tasustata. Perandi nimetas oma ettekandes väga oluliseks tihedat kontakti arhivaaride vahel. Diskussiooni käigus sõna võttes ühines R. Kenkmaa Perandi seisukohaga, et arhivaaride ühistel nõupidamistel ja mõttevahetustel on tegelikult suur tähtsus, sest niisuguste nõupidamiste tulemusel koostati Hollandi tuntud arhiivinduse käsiraamat ja samal viisil võiks aluse panna Eesti arhiivinduse käsiraamatu teisele trüki-le. Seepeale tähendas Jaan Olvet⁹, et kuna meil on arhiivindus juba üldiselt vägagi arenenud ja kutseliste arhivaaride pere küllalt arvukas, siis oleks loomulik, et arhivaaridel oleks ka oma kutseorganisatsioon. Kuigi Arhiivinõukogu on teatud määral selle aset täitnud, pole see ometi loomulik, sest temal lasuvad suuremad, kogu Eesti arhiivindust juhtivad ülesanded. Küll aga võiks sellise kutseorganisatsiooni ellukutsumine jääda Arhiivinõukogu hooleks.¹⁰ Seega oli Jaan Olvet esimene, kes tuli avalikult välja arhivaaride kutseorganisatsiooni loomise mõttega ning esitas ka vastava kirjaliku ettepaneku.¹¹ G. Ney leidis, et arhivaaride kutseorganisatsiooni ülesandeid võivad täita ka vastavad seadused, aga kui soovitakse siiski eriorganit, siis tuleks selle ellukutsumiseks valida iseseisev komisjon, mitte aga teha seda Arhiivinõukogule ülesandeks.¹²

Vabadussõja Ajaloo Komitee tööjuht kolonel Mihkel Kattai esines ettekandega uuema ajaloo dokumentide kogumisest ja säilitamisest. Ta tundis muret, et uuemaid dokumente on arhiividesse väga vähe jõudnud ja neid ähvardab halbade hoiutingimuste ning madalakvaliteediliste kirjutusmaterjalide tõttu hävimisoht. Otto Liiv tegi diskussiooni käigus ettepaneku luua kõikide arhiivide tarbeks Riigi Keskarchiivis konserveerimiskeskus. Tallinna Linnaarchiivi abijuhataja magister Rudolf Kenkmaa ettekanne omavalitsuste, eriti linnade arhiividest tekitas elava poleemika. Ta nõudis selge piiri tõmbamist ajaloolise arhiivi ja registratuuri vahele, esimese koondatagu ainult alalisele säilitamisele kuuluvaid I liigi arhivaale. Arhivaaride ja registraatorite kutse tase peaks olema kõrgem, vähemväärtusliku dokumentatsiooni võiks kohapeal hävitada, ilma et see arhiivi jõuakski. Riigiarhiivi direktor Gottlieb Ney rääkis riigiasutuste asjaajamise korrast. Tartu linnaarchivaar magister Erik Tender sekundeeris talle ettekandega linnavalitsuste asjaajamise korrast. Mõlemad leidsid, et ratsionaliseerimine peaks käima käsi-käes üksikasjalikumate juhtnööride väljatöötamisega, mida teeksid kõik huvilised ühisel jõul.

Järgmise päeva hommikul jätkati poolelijäänud arutelusid, mis olid ilmselt tulnud tiibadesse kogunud eelmise õhtu koosviibimisel – põhiteemaks asjaajamiskord. Ühistele seisukohtadele nendes küsimustes ei jõutudki. Narva linnaarchivaar magister Arnold Soom püüdis oma ettekandes leida teid arhivaalide kasutamise hõlbustamiseks kodumaa piires ja ka väljastpoolt laenutamisel. Ta leidis, et Eestis tuleks koondada andmed kõikide arhiivide kohta näiteks Riigi Keskarchiivi ja võimalusel avaldada trükis arhiivide nimistud. Kõik mujal asuvad riigi- ja omavalitsusasutuste dokumendid tuleks koondada Riigi Keskarchiivi. Ka arhiivide lahtioleku aegu tuleks pikendada ja arhiive laiemalt tutvustada. Ettekanded lõpetas Kultuuriloolise Arhiivi juhataja magister Evald Blumfeldt, kes käsitles era- ja kirikuarhiividega seonduvaid probleeme.

Pärast väikest vaheaega asuti koostama teese, mis kutsus jälle esile elava arutelu, eriti arhivaaride kutse ja palgaolude probleem. Jaan Olvet rõhutas veel kord kutseorganisatsiooni loomise vajadust, mis kanti ette koos teesidega ja mille ka koosolek vastu võttis. Arhivaaride kutseorgani-

arhivaaride päeva puhul. Ajalooline Ajakiri nr 4, 1938, lk 154-160 ; Algas esimene Eesti arhiivinduse päev. – Päevaleht, 15. 10. 1938, lk 4 ; Kuidas päästa vabadussõja ja uuema ajaloo dokumente? Päevaleht, 17. 10. 1938, lk 7.

⁹ Jaan Olvet (kuni 1935 Jensen), 20.

01. 1904 Vändra vallas – 17. 03. 1975 Torontos. Vt tema kohta lähemalt Jüri Kivimäe, Rein Tomson. Pärnu linnaarchivaar Jaan Olvet, – 100 aastat. Pärnu Muinasuurimise Seltsi. Artiklite kogumik. Toimetanud Aldur Vunk, Pärnu, 1997, lk 43-62.

¹⁰ EAA 661-1-100, l 5.

¹¹ EAA 661-1-99, l 77.

¹² EAA 661-1-100, l 6.

satsiooni ellukutsumiseks valiti komisjon õigusega koopteerida liikmeid: dr O. Liiv Riigi Keskarhiivist ja dr P. Johansen Tallinna Linnaarhiivist – teaduslike arhiivide esindajatena, H. Karolin siseministeeriumi perekonnaseisuaktide arhiivist, J. Uustalu Pärnu maavalitsusest – valla- ning maavalitsuste arhiivide esindaja, pr M. Kann kohtuministeeriumist – registratuuride esindaja, M. Kattai Vabadussõja Ajaloo Komiteest ja E. Blumfeldt Kultuuriloolisest Arhiivist.¹³ Kaks päeva kestnud üritusest tegi kokkuvõtte Gottlieb Ney, lõpetuseks lauldi hümnid.

I Eesti Arhivaaride Päeva Ajaloolises Ajakirjas refereerides kirjutas L. Mark: "Õige ulatusliku tähtsust omab härra J. Olveti poolt koosolekule tehtud esitis asuda arhivaaride kutsealaliste küsimuste korraldamise huvides arhivaaride üleriiklikule organiseerimisele ning luua vastav kutsealaline organisatsioon. Esitis leidis koosoleku heakskiitmist. Päev otsustas moodustada Arhivaaride Ühingu, mis koosneks neljast sektsioonist: 1. teaduslike arhiivide eriteadlased, 2. jooksvate arhiivide arhivaarid, 3. registraatorid ja teised kahte esimesse sektsiooni mittekuluvad ametnikud, kelle ülesannetesse kuulub registraatorite ja teiste jooksvate arhiivide korraldamise alal töötavate ametnike lähem juhtimine, 4. kirikute ja eraarhiivide tööjõud. Põhikirja väljatöötamiseks valiti komisjon. Komisjoni kokkukutsumine jäeti Riigi Keskarhiivi direktori dr O. Liivi hooleks."¹⁴

Õige pea oligi põhikiri valmis ja see kinnitati siseministri otsusega juba 9. märtsil 1939.¹⁵ Organisatsiooni nimeks sai Eesti Arhivaaride Ühing. Selle eesmärgiks seati arhiivide ja registratuuride alal töötavate inimeste kutseliste, kultuuriliste, õiguslike ja majanduslike huvide kaitse, kutseoskuste arendamine, kaasaitamine arhiivide korraldamisele ja arhivaalide kogumisele ning huvi äratamine arhiivinduse ja ajaloo vastu. Selleks taheti organiseerida kõiki arhiivide ja registratuuride alal teotsevaid inimesi, korraldada ühingu eesmärgi kohaseid kongresse, koosolekuid ja ettekandeid, soetada, levitada ja kirjastada vastavat kirjandust, korraldada ekskursioone nii kodu- kui ka välismaale ja esineda oma esindajate kaudu avaldustega arhiivide ning registratuuride alal töötavate isikute õiguslike ja majanduslike olude parandamiseks. Peeti otstarbekohaseks jaguneda neljaks sektsiooniks. Ühingu seitsmeliikmeline juhatus – esimees, kaks abiesimeest, sekretär ja sekretäri abi, laekur ja laekuri abi – valiti kolmeks aastaks. Juhatus asukoht oli Tallinnas, ülesandeks oli uute liikmete vastuvõtt, sektsioonide tegevuse ja ühingu asjaajamise eest muretsemine ning peakoosolekute otsuste elluviimine. Üldkoosolek kutsuti põhikirja järgi kokku vähemalt kord aastas. Seal arutati ja võeti vastu üldised tegevussuunad, kinnitati liikmemaksu suurus, eelarve, aruanne jm juhatuse tõstatatud küsimused. Liikmeskond jagunes tegev-, au-, toetaja- ja välisliikmeteks.

Esimese peakoosoleku kutsusid I Eesti Arhivaaride Päevadel valitud asutajad kokku Tallinna Linnaarhiivis 21. märtsil 1939. Kogunes 25 arhivaari, kes valisid liikmeskonna organiseerimiseks ajutise juhatuse, esimeheks sai Gottlieb Ney. Liikmemaksu suuruseks määrati kroon aastas. Ühingu asutamisest ja sihtidest avaldati teateid ajakirjanduses.

Järgmine üldkoosolek peeti 10. märtsil 1940, jällegi Tallinna Linnaarhiivis. Selleks ajaks oli liikmete arv kasvanud juba 52ni ja juhatus pidanud viis koosolekut. 1939. aasta kassaaruanne võeti vastu 46 krooni suuruses ja kinnitati 1940. aastaks 72 krooni suurune eelarve. Tegevuskavas oli uute liikmete värbamine ja Riigiteenijate Ühingu Liidu liikmeks astumise kaalumise, mis pidi edaspidi andma soodustusi. Plaanitseti ekskursiooni korraldamist kas Riia, Helsingi või Narva arhiividesse. Oma häälekandja asutamist arutades leiti, et on otstarbekohane kasutada Ajaloolise Ajakirja veerge, kus arhiivindust käsitlevatele artiklitele meelsasti ruumi antakse. Kavatsesi läbi viia ankeetküsitlus arhivaaride ja registraatorite töö- ning palgatingimuste kohta. Aastakoosolekud taheti muuta võimalikult mitmekülgeks, et niiviisi tagada arvukas osavõtt. Uude juhatusse valiti Gottlieb Ney, Otto Liiv, Rudolf Kenkmaa, Mihkel Kattai, Arnold Kotkas, Hans Karolin ja Lemmit Mark. Revisjonikomisjoni kuulusid H. Kõrge, Hengo Tulnola ja Johannes Eljari.

¹³ EAA 661-1-100, L.22-23.

¹⁴ L. Mark. I Eesti Arhivaaride Päev. Ajalooline Ajakiri nr 4, 1938, lk 189.

¹⁵ ERA 14-4-1107

Otto Liiv pidas lühiettekande arhivaaride õiguslikust seisundist Riigiteenistuse- ja Arhiiviseaduse alusel. Teise ettekandega "Arhiivinduslikke küsimusi ühenduses saksa rahvusgrupi lahkumisega" esines Lemmit Mark. Ta rõhutas saksa rahvusest isikute valduses olevate eestlase provenientsiga ja Eesti ajaloo seotud arhivaalide ja eraarhiivide Eestisse jäämise tähtsust. Selleks oli tehtud energiliselt tööd, et väärtuslikke dokumente välja selgitada ja Eestisse jätta. Rudolf Kenkmaa tõi läbirääkimiste ajal esile probleemi: Kodanliku Õhukaitse korraldatud pööningute puhastamise käigus võib hävida väärtuslikke arhiivimaterjale, töökäte ja ülevaate puudumine raskendab aga päästetöid. A. Margus avaldas lootust, et Eesti seisukohalt oluliste baltisakslaste arhivaalide kinnipidamise otsused leiaksid ka valitsusringkondades täiel määral aktsepteerimist.¹⁶

Eesti Arhivaaride Ühingu tegevusele avaldas algusest peale pärssivat mõju pinev olukord ja sõja puhkemine Euroopas, samuti baltisakslaste lahkumine Eestist. Teiste seas lahkus 1939. aasta lõpus ka Tallinna linnaarhivaar ja Eesti Arhivaaride Ühingu abiesimees Paul Johansen. Pärast Eesti annekteerimist N Liidu poolt likvideeriti Eesti Arhivaaride Ühing nagu ka kõik teised Eesti Vabariigis tegutsenud ühingud ja seltsid. 1940. aasta 27. detsembril astus Tallinna Linnakoolivalitsuse korraldusel Rüütli t 8 kokku komisjon, mille koosseisus olid Linnavalitsuse usaldusmehed, Tallinnas asuvate vabahariduslike organisatsioonide likvideerimiskomisjoni liikmed Elmar Kuusk ja Alice Rundla. Eesti Arhivaaride Ühingu juhatuse poolt olid kohal esimees G. Ney, abilaskur R. Kenkmaa ja abisekretär A. Kotkas. Selgus, et ühingul ei olnud ei vallas- ega kinnisvara, samuti sularaha. Jooksva arvel oli 91 krooni ja 69 senti, mis kanti üle haridusosakonna üleminevate summade arvele. Kaks peakoosolekute protokolliraamatut, juhatuse koosolekute protokolliraamat, kassaraamat, tõendavate dokumentide kaustad, kirjavahetuse kaust ja põhikirja juurde kuuluvad materjalid, samuti registreerimise plangid ja liikmekaardid (101), liikmekaardi raamatud (4), nurgastamp ja pitsat anti hoiule Tallinna Linnaarhiivi juhatajale Rudolf Kenkmaale kuni Tallinna Linnavalitsuse või Hariduse Rahvakomissariaadi vastava korralduseni.¹⁷ Siis aga jõudis sõda ka Eestisse ja selle käigus hävisid Eesti Arhivaaride Ühingu dokumendid koos suure hulga muu väärtusliku kultuurivaraga. Nõukogude lennuväe 1944. aasta 9. märtsi Tallinna pommitamise tagajärjel süttis Rüütli tänaval Niguliste kiriku taga olev Tallinna Linnaarhiivi hoone. Hävinud dokumentide seas oli ka 10 säilikut Eesti Arhivaaride Ühingu dokumente.¹⁸

Lühikeseks jäänud tegutsemisaja tõttu ei jõudnud Eesti Arhivaaride Ühing kõikide plaanide elluviimist isegi alustada. Ometi jättis ühing arhiivinduse ajalukku oma jälje – vaid vähesed riigid saavad oma samalaadse arhivaaride organisatsiooni asutamise ajaks lugeda Eesti omast varasemat daatumit. Vaatamata sellele, et nõukogude võim likvideeris Eesti Arhivaaride Ühingu ja tema dokumendidki sõja käigus hävisid, ei kadunud selle idee lõplikult. Nõukogude ajal ei olnud võimalik Eesti Arhivaaride Ühingu otseselt taastada, kuid samu eesmärgi pidas silmas 1986. aastal loodud Noorte Arhiivistide Nõukogu. Mõned aastad hiljem, kui ühiskonna liberaliseerumisprotsess seda võimaldas, taastati juba Eesti Arhivaaride Ühing. Taastamise komisjon valiti 14. detsembril 1988. Eesti Arhivaaride Ühingu taasasutamise koosolek peeti 14. märtsil 1989, võeti vastu uus põhikiri ja valiti juhatuse. Põhikiri kinnitati sama aasta 12. juunil. II Eesti Arhivaaride Päev peeti 1990. aasta 19. ja 20. septembril Tartus, seekord juba rahvusvahelise üritusena.¹⁹

Peep Pillak (1957)

ERAF (Parteiarihiivi) arhivaar, uurib Eesti arhiivindust, tegeleb Eestist väljasaadetud kultuuriväärtuste tagastamisega

¹⁶ A. Kotkas. Eesti Arhivaaride Ühing. Ajalooline Ajakiri nr 1, 1940, lk 55 – 56.

¹⁷ Tallinna Linnaarhiiv R-1-121-53.

¹⁸ Tallinn tules. Dokumente ja materjale Tallinna pommitamisest 9./10. märtsil 1944. Koostanud Jüri Kivi-

mäe ja Lea Kõiv. Tallinn, 1997, lk 112; ERA 1265-1-316, l 24.

¹⁹ Peep Pillak. Eesti Arhivaaride Ühing taasloomisel. Sirp ja Vasar, 10. 02. 1989; Peep Pillak. Kolmandad Eesti arhivaaride päevad.. Päevaleht, 27. 05. 1993.